

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ
ЯК СКЛАДОВА БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ**

Студентки 2 курсу, 3 групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа
та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Яценко Наталії
Вікторівни

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Шевченко Світлана
Олексіївна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Макогон Валентина
Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки
України,
д.е.н., професор

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2019

Вступ.....	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ.....	6
1.1. Сутність державного бюджету як складової бюджетного процесу в соціально-економічному розвитку країни.....	6
1.2. Зарубіжний досвід виконання державного бюджету.....	13
Розділ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ.....	22
2.1. Динаміка виконання державного бюджету за доходами.....	22
2.2. Оцінка виконання державного бюджету за видатками.....	29
2.3. Контроль виконання державного бюджету в Україні.....	33
Розділ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ.....	39
3.1. Ключові проблеми бюджетного процесу.....	39
3.2. Підвищення ефективності державного бюджету в соціально-економічному розвитку країни.....	42
Висновки	47
Список використаних джерел.....	50
Додатки	

ВСТУП

Сучасний соціально-економічний розвиток українського суспільства характеризується трансформаційними перетвореннями та їх впливом на фінансову та бюджетну політику, які залежать від розробки та реалізації ефективної державної бюджетної політики. Одним із ефективних інструментів такої політики є державний бюджет. Ефективність дохідної частини бюджету, а також дієвість інструментів прогнозування податкових надходжень створює умови для ефективного впливу бюджетного механізму на результативність економічних перетворень у країні.

Результативність бюджетного процесу залежить від виконання державного бюджету, від стратегії бюджетної політики та ефективності діяльності органів влади.

Ці та інші процеси обумовили *актуальність теми* випускної кваліфікаційної роботи. Від ефективності бюджетного процесу залежить економічне зростання держави, підвищення добробуту населення, обороноздатність тощо. Від якісного та своєчасного виконання державного бюджету залежить збалансованість бюджетної системи та її результативність.

Планування показників державного бюджету безпосередньо впливає на результативність соціально-економічного розвитку країни. Фінансові ресурси є визначальними для економічного зростання, структурних перетворень економіки, підвищення рівня соціального захисту населення.

Питанням бюджетного процесу і державного бюджету зокрема присвячені праці таких науковців, як О. Василика, Л. Демиденко, І. Запатріної, Л. Лисяк, В. Макогон, Д. Пасічного, І. Чугунова, С. Юрія та ін.

На сучасному етапі розвитку бюджетних відносин актуальним є визначення засад бюджетного планування, державного фінансового забезпечення людського потенціалу, визначення напрямів подальшого розвитку системи бюджетування, збалансованість фінансово-економічної системи, забезпечення сталого економічного розвитку держави.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є розкриття теоретичних засад виконання державного бюджету та його сутності як складової бюджетного процесу.

Завдання роботи:

- дослідити економічну сутність державного бюджету як складової бюджетного процесу;
- обґрунтувати сучасний стан виконання державного бюджету;
- узагальнити стан виконання державного бюджету;
- узагальнити та систематизувати питання підвищення ефективності державного бюджету в соціально-економічному розвитку країни.

Об'єктом дослідження є державний бюджет у системі бюджетного процесу.

Предмет дослідження є теоретичні засади та механізми формування державного бюджету в умовах трансформаційної економіки.

Методи дослідження. У випускній кваліфікаційній роботі використано сукупність методів і підходів, що дало змогу виконати роботу в її єдності. Системний метод дав можливість розкрити сутність державного бюджету. За допомогою порівняльного методу узагальнено бюджетний процес у країнах з розвинутою економікою. Методи наукового абстрагування та синтезу використано при визначенні перспектив реформування державного бюджету.

Наукова новизна полягає у розкритті сутності державного бюджету як складової бюджетного процесу з урахуванням соціально-економічних процесів, змін економічного середовища, що дає змогу підвищити якість бюджетної стратегії, бюджетного планування та ефективності державного бюджету:

розкрито:

- підходи до підвищення державного бюджету та його вплив на соціально-економічні відносини;
- основні засади результативності бюджетних програм, системи коротко- та середньострокового бюджетного планування, що дасть змогу

підвищити взаємозв'язок між використанням бюджетних коштів та отриманими результатами:

– досвід виконання державного бюджету у країнах з розвинутою економікою, а також принципи планування доходів, видатків бюджету, профіциту, управління державним боргом для ефективного функціонування бюджетної системи.

Практичне значення одержаних результатів. Відповідно до теми випускної кваліфікаційної роботи опубліковано наукову статтю на тему: «Бюджетна політика як складова стратегії соціально-економічного розвитку України» у збірнику наукових робіт студентів.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

1.1. Сутність державного бюджету як складової бюджетного процесу в соціально-економічному розвитку країни

Впродовж тривалого історичного розвитку суспільства та переходу його від натурального господарства до товарно-грошової форми відносин відбувалося становлення не тільки держав, а й фінансових відносин.

Сукупність фінансових операцій, що здійснюються суб'єктами діяльності з використанням фінансового механізму, називаються фінансовою системою. До складу фінансової системи належать суб'єкти: державні фінанси, фінанси недержавних підприємств і установ, фінанси громадян, фінанси іноземних фізичних та юридичних осіб тощо. Своєю чергою, державні фінанси включають державний бюджет, фінанси державних цільових фондів, фінанси державних підприємств і установ і т.д.

Фінансові ресурси держави складаються з бюджету держави, позабюджетних фондів цільового призначення, державних запозичень і фінансів державного сектору економіки [27].

Фінансові відносини стали основою економічного життя держав, а це сприяло зростанню матеріального добробуту населення. Фінансові потоки мали десь зосереджуватися, що й обумовило виникнення бюджетних систем країн. Бюджетні системи країни утворюють сукупність бюджетів держави та адміністративно-територіальних утворень, врегульованих нормами права.

Бюджетна система України – це сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права [21].

Державний бюджет України – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються

відповідно органами державної влади та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Державний бюджет є головним інструментом впливу держави на економічну і соціальну сферу. Держава, здійснюючи розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту (ВВП), має змогу впливати на результати господарювання, змінюючи структуру виробництва та здійснюючи соціально-економічні перетворення [5]. Економічна суть бюджету полягає в об'єктивній необхідності розподілу і перерозподілу ВВП між галузями національного господарства, населенням та адміністративно-територіальними утвореннями держави для найефективнішого розвитку економіки та добробуту громадян.

Державний бюджет держави – це закон, яким затверджено повноваження держави здійснювати виконання державного бюджету впродовж бюджетного періоду [43]. Сутність державного бюджету як економічної категорії схематично зображено на рис. 1.1.

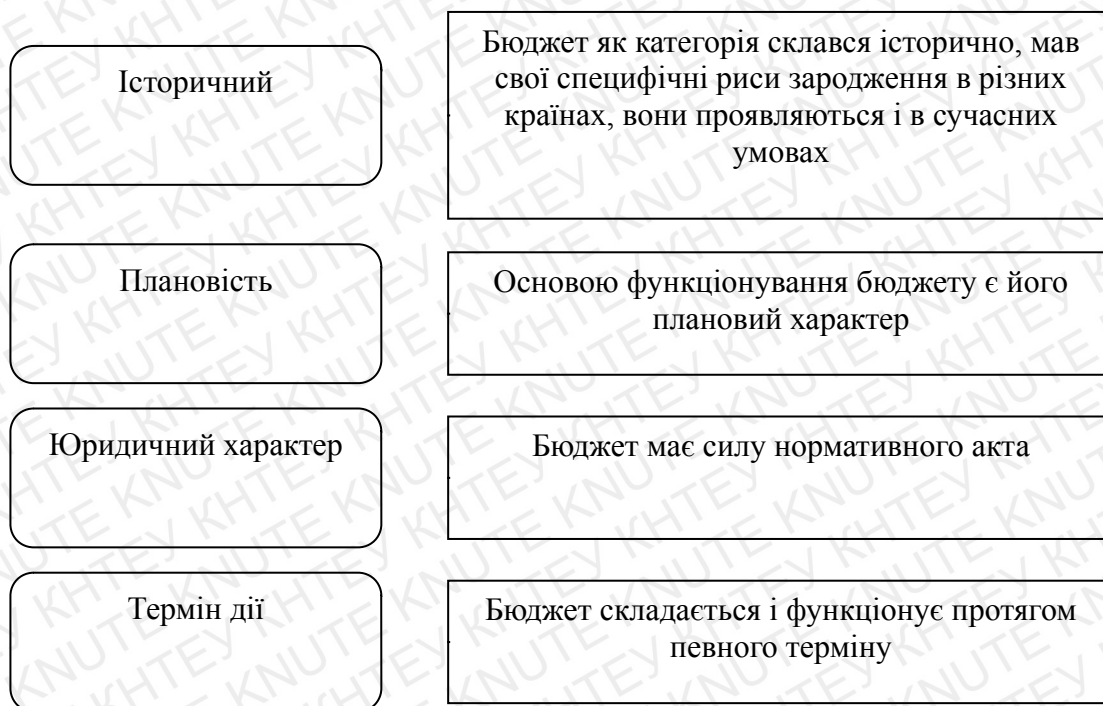

Рис. 1.1. Сутність державного бюджету як економічної категорії [35]

У ринкових умовах бюджету належить значна роль, він є головним інструментом регулювання соціально-економічних процесів і наповнюваність його залежить від рівня виробництва. Соціальна сфера та забезпечення соціаль-

них гарантій населення залежить від наповнюваності бюджету, тобто від надходжень. Дохідна та видаткова частини бюджету залежать від основних макроекономічних показників економічного і соціального розвитку держави (дод. А).

Роль бюджету полягає в об'єктивній необхідності існування ринкової економіки та керування державою процесів розподілу новоствореної вартості в суспільстві. Отже для цього існує фінансова сфера, а бюджет – це конкретна форма реалізації функцій держави. Економічна природа бюджету полягає в наданні державою унікальних благ суспільству, а це впливає на рівень його добробуту та якість життя. Зазначимо, що такими благами є: захист держави і охорона довкілля, закон і правопорядок, освіта, культура, охорона здоров'я тощо.

Державний бюджет виконує такі функції:

– **розподільчу**, яка проявляється через формування і використання централізованих фондів грошових коштів за рівнями державної та територіальної влади і управління. У розвинутих країнах через бюджети різних рівнів перерозподіляється до 50% ВВП;

– **стимулюючу**. За допомогою цієї функції держава регулює господарське життя країни, економічні відносини, спрямовуючи бюджетні кошти на підтримку чи розвиток галузей, регіонів. Держава таким чином регулює економічні відносини та цілеспрямовано впливає на темпи зростання виробництва, прискорює або послаблює зростання капіталу та приватних заощаджень, змінює структуру попиту і споживання;

– **соціальну**. Ця функція полягає в акумуляції коштів у бюджеті і використанні їх на соціальні програми, розвиток охорони здоров'я, культуру, освіту, підтримку малозабезпечених верств населення;

– **контрольну**. Ця функція бюджету передбачає можливість і обов'язковість державного контролю за надходженням і використанням бюджетних коштів.

Держава, крім своїх безпосередніх функцій: адміністративних, політичних, економічних, надає важливого значення й соціальній. Як раз за допомогою бюджету держава надає імпульсу соціально-економічному розвитку.

Призначення державного бюджету полягає у забезпеченні потреб економічного і соціального розвитку фінансовими ресурсами на основі розподілу і перерозподілу ВВП. Фінансові ресурси, які надходять до державного бюджету не є головним фактором соціально-економічного розвитку. На ці цілі спрямовуються власні ресурси підприємницьких структур і населення. Кошти, якими наповнюється державний бюджет, виступають засобом регулювання, стимулювання і гарантії фінансової системи держави. Держава впливає на розвиток економічних і соціальних процесів шляхом безпосередньої участі чи завдяки посередницькому регулюванню, зокрема, – це може бути загальнодержавне бюджетне фінансування інвестиційних програм та форми кредитування за рахунок бюджету.

Сутність державного бюджету як складової бюджетного процесу в соціально-економічному розвитку проявляється в тому, що державний бюджет – це централізований фонд фінансових ресурсів, який використовується для реалізації покладених на державу функцій. Фінансові ресурси використовуються для фінансування заходів загальнодержавного значення. Ними є чисті суспільні блага, зокрема державне управління, оборона, охорона правопорядку, які стовідсотково фінансуються з бюджету. Такі блага забезпечуються з державного бюджету. Кожен громадянин держави користується цими благами, незалежно від свого бажання й рівня доходу.

Але існують такі суспільні блага і послуги, які виникають за ринкових умов. Вони фінансуються як приватним, так і державним сектором, зокрема здобуття освіти, охорона здоров'я, забезпечення соціальними послугами тощо. Якщо ці блага надавати за їх вартістю, це вилучить з числа споживачів значні прошарки населення.

Важлива роль державного бюджету й у перерозподілі доходів для забезпечення сприятливого соціального клімату в державі та соціального захисту населення. Державний бюджет є не лише засобом акумулювання фінансових ресурсів для фінансування держави, а є інструментом перерозподілу ВВП з метою забезпечення соціальної справедливості [1].

За допомогою бюджету здійснюється вплив держави на національні, економічні, соціальні процеси.

Доходи бюджету за методом залучення коштів класифікуються та такими розділами [40]: 1) податкові надходження; 2) неподаткові надходження; 3) доходи від операцій з капіталом; 4) офіційні трансферти.

Рис. 1.2. Класифікація доходів бюджету [41]

Склад доходів бюджету, форми акумулювання грошових ресурсів у бюджеті залежать від методів господарювання та бюджетної політики, визначеною державою.

Сукупність усіх доходів бюджету, що формується різними методами та їх взаємоузгоджене застосування становлять систему доходів бюджету. Ця система має вирішувати такі завдання, як стимулювання зростання виробництва, підвищення його ефективності, впровадження результатів науково-технічного прогресу, забезпечення розвитку соціальної сфери та надання соціальних гарантій населенню.

У ринковій економіці основним методом збільшення доходу бюджету є податковий. Податки посідають чільне місце в системі доходу бюджету. Вони є ключовою категорією, що виражає основні риси фінансів у розвиненій ринковій системі. Податкові надходження – визначені податковим законодав-

ством України загальнодержавні і місцеві податки, збори та інші обов'язкові платежі.

Загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори, тобто обов'язкові платежі є джерелом наповнення доходів бюджетів різних рівнів. Згідно з розділом 1 Бюджетної класифікації «Класифікація доходів бюджету» їх систематизують за такими групами податкових надходжень (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Бюджетна класифікація податкових надходжень [41]

У першому розділі бюджетної класифікації «Класифікація доходів бюджету» визначені такі джерела доходів [41]:

1. Податки на доходи, податки на прибуток, податок на збільшення ринкової вартості, податок з доходів фізичних осіб та податок на прибуток підприємств.

2. Податки на власність (періодичні податки на власність майна (податок на нерухому майно підприємств та податок на нерухоме майно громадян), податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів).

3. Рентна плата за спеціальне використання природних ресурсів (збір за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду, збір за спеціальне водокористування, платежі за користування надрами, збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за

рахунок державного бюджету, плата за землю та плата за використання інших природних ресурсів).

4. Внутрішні податки на товари та послуги (податок на додану вартість, акцизний збір із вироблених в Україні товарів, збір із ввезених в Україну товарів, податки на окремі послуги, плата за ліцензії на певні види господарської діяльності, плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності, погашення бюджетної заборгованості по невідшкодованих сумах податку на додану вартість з простроченим терміном погашення).

5. Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції (ввізне, вивізне мито, кошти, отримані за вчинення консульських дій, інші надходження від зовнішньоекономічної діяльності, надходження від реалізації квот на ввезення цукру-сирцю тростинного).

6. Інші податки (місцеві податки і збори, фіксований сільськогосподарський податок, єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва, збір на податок виноградарства, садівництва і хмелярства).

За допомогою державного бюджету держава виконує регуляторну функцію. Державне регулювання полягає у створенні сприятливих умов для учасників економічного процесу в інтересах суспільства, з використанням таких засобів, як податки і бюджетні витрати.

Наповнення державного бюджету залежить від стану виробництва. Можливість утримувати соціальну сферу, забезпечувати соціальний захист залежить від стану надходжень до бюджету. Формування дохідної і видаткової частин державного бюджету залежить від основних макроекономічних показників економічного і соціального розвитку (дод. Б, В).

Видатки бюджету класифікують за такими принципами:

1. За функціями, з виконанням яких пов'язані видатки.
2. За економічною характеристикою операцій, при проведенні яких здійснюються видатки.
3. За ознакою головного розпорядника бюджетних коштів.
4. За бюджетними програмами.

Отже, державний бюджет держави є головним фінансовим планом. Він затверджується у встановленому законом порядку на певний календарний період для спрямування фінансових ресурсів від суб'єктів економіки до єдиного централізованого фонду та їх ефективного розподілу на засадах економічної та соціальної оптимальності [40].

Важлива роль бюджету в соціально-економічній системі полягає в тому, що бюджет є такою формою економічних відносин, що пов'язані з виділенням окремої частини виробленого валового внутрішнього продукту в країні, що йде на подальший розподіл в суспільстві. Національний дохід перерозподіляється між сферами економічного відтворення. Бюджет є інструментом реалізації соціально-економічної політики та головним забезпечувальним елементом національного господарства. У ньому визначені обсяги, джерела, напрями фінансування.

На основі державного бюджету можна зробити висновок, які процеси відбуваються в країні, яку економічну та соціальну політику вона проводить та яка ситуація в економіці та суспільстві у відповідь на реформи.

1.2. Зарубіжний досвід виконання державного бюджету

Зарубіжний досвід країн з розвинутою та трансформаційною економікою свідчить про зростання регулюючої функції бюджету при вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку країн та про підвищення рівня ефективності бюджетної політики.

Під час перехідних етапів економічних перетворень відбувається посилення бюджетного регулювання шляхом реалізації регулюючої моделі суспільного розвитку та зміна їх структури для стимулювання внутрішнього попиту та економічного зростання. При досягненні сталого зростання національної економіки відбувається перехід до ліберальної моделі економічного розвитку зі зменшенням бюджетного регулювання економічних процесів [47].

У країнах з розвинутою ринковою економікою державне управління щодо надання суспільних, державних послуг, націлених на кінцевий результат,

є основною тенденцією впродовж останніх років. Програмно-цільовий метод бюджетування забезпечує зв'язок між використаними ресурсами та отриманими результатами та регулює розподіл бюджетних коштів між програмами, що сприяє більшій ефективності та прозорості, а також посиленню відповідальності і підзвітності за витрачання коштів [5]. Програмно-цільовий метод бюджетного регулювання дає можливість встановити пріоритети в межах існуючих фіскальних обмежень, а також отримати інформацію про рівень наданих послуг.

Кожна країна має свої особливості системи програмно-цільового бюджетування, але ряд підходів і принципів є загальними.

Для звітності органів державного управління перед суспільством використовується система показників ефективності та результативності бюджету. Необхідність звітування перед громадськістю закріплена на законодавчому рівні. Крім того, існує громадський контроль в особі професійних об'єднань, асоціацій, рад, рекомендації яких виконуються суб'єктами суспільних фінансів [8]. Звіти про показники ефективності та результативності бюджету є відкритими для суспільства, публікуються у ЗМІ та публічно обговорюються.

У розвинутих країнах бюджетна політика забезпечення та регулювання пріоритетів подальшого розвитку суспільства враховує переорієнтацію суспільства на ендогенні чинники економічного зростання. Бюджетна політика при цьому має ґрунтуватися на довгостроковій програмі економічного і соціального розвитку країни [8].

Наприклад, Велика Британія при розробленні бюджету користується такими положеннями: зростання валового національного продукту, рівень безробіття, ціни на акції, норми процентних ставок, ціни на основні продукти, рівень податкових ставок [35]. Державний бюджет Великої Британії є основоположним у фінансовій системі. Відповідно до державного устрою поділяється на власне державний бюджет і численні місцеві бюджети, які не входять за своїми доходами і витратами до складу державного бюджету. Бюджет планується із залишків коштів на кінець бюджетного року, враховуються

надходження за поточний рік і залишок на кінець звітного року. Планують бюджет на 5 років зі щорічним коригуванням. Бюджетна система ґрунтується на оподаткуванні. Загальнодержавні податки становлять майже 90% усіх податкових надходжень. Економіка Великої Британії 5 у світі за обсягом ВВП.

У Великій Британії рівень централізації державних фінансів – один з найвищих у світі. Понад 2/3 податків акумулюються в державному бюджеті. Державні фінансові ресурси перерозподіляються між місцевими органами влади через виділення грантів, дотацій, субсидій, з урахуванням національних пріоритетів при формуванні бюджетів та планів розвитку, за рахунок чого держава проводить єдину фінансово-економічну політику. Реформа державного управління здійснювалася шляхом реорганізації державних закладів, місцевих органів влади, запровадження принципів ринкової конкуренції у наданні бюджетних послуг [5]. Програмний метод планування є основним. Планування відбувається шляхом зіставлення пріоритетів та очікуваних результатів.

Основні соціально-економічні показники Великої Британії

Обсяг ВВП – 2629 млрд дол

Місце у світі (за обсягом ВВП) – 5

Експорт 412,1 млрд дол.

Імпорт 310, млрд

ВВП на душу населення 41500 дол.

Інфляція 3%

Рівень безробіття 4,5%.

У фінансово-бюджетній політиці Великої Британії діють два важливих економічних правила: «золоте правило» і «правило стабільного інвестування». Перше – передбачає, що впродовж економічного циклу уряд може здійснювати запозичення суто в інвестування і не може спрямовувати їх на фінансування поточних витрат. Друге – передбачає, що впродовж економічного циклу частка державного боргу у ВВП має утримуватися на стабільному і прийнятному рівні (приблизно 30 %). [19].

Бюджетна система Франції складається з місцевих бюджетів: бюджети поточної діяльності (функціональний) і бюджети нового будівництва (інвестування). Джерела доходів поділяються на внутрішні – від муніципальної власності, місцевого господарства, податкові та зовнішні – дотації, кредити (державні і приватні). Система стягнень податків – сувора. Консолідований бюджет включає: загальнодержавний бюджет, місцеві бюджети, спеціальні рахунки казначейства, приєднані бюджети для фінансування пошти і телеграфу, приєднані бюджети служби сільськогосподарських дотацій, операції тимчасового характеру.

Видаткова частина включає видатки на утримання заморських територій, передбачає залишок бюджету від попереднього періоду і плановий залишок на початок року [35].

У Франції законодавство регулює бюджетний процес та визначає структуру нової системи бухгалтерського обліку. Закон вимагає змін у бюджетній політиці щодо бюджетної системи, яка ґрунтується на бюджетному контролі, результативності і відповідальності керівників; в удосконаленні системи державного фінансового контролю, запровадженні показників результативності використання бюджетних коштів, посилення відповідальності керівників бюджетних установ. Бюджетне реформування є інструментом реформування державного управління на загальнодержавному і територіальному рівнях. Законодавством передбачена збалансованість бюджету, щорічність складання, загальність, поділ поточного та капітального бюджетів. З метою забезпечення контролю з боку держави органи влади забезпечують оприлюднення документів, що характеризують їх діяльність. Звітні документи включають такі показники: поточні витрати, прямі податкові доходи, капітальні витрати, боргове навантаження, субсидії, частка витрат на заробітну плату та нарахування на неї.

Основні соціально-економічні показники Франції

Обсяг ВВП – 3104,731 млрд дол.

Місце у світі (за обсягом ВВП) – 11

Експорт – 505 млрд дол.

Імпорт – 525,4 млрд дол.

ВВП на душу населення – 42,400 дол.

Інфляція – 1,7%

Безробіття – 9,9%

Бюджетна система Німеччини формується на трьох рівнях – федеративному, земельному і общинному.

Основні соціально-економічні показники Німеччини

Обсяг ВВП – 3,46 трл дол.

Місце у світі (за обсягом ВВП) – 4

Експорт – 1,3 трл дол.

Імпорт – 1,1 трл дол.

Безробіття 0,1%

Інфляція 1,7%.

Значна увага приділяється фінансовому плануванню, в тому числі бюджетному, в основу якого покладено середньострокове планування до 5 років. Планування в Німеччині здійснюється кожен рік, і період планування зміщується на 1 рік уперед. Таке планування дає можливість вчасно реагувати на зміни економічних і соціальних умов. В основу фінансового планування покладено планування витрат, зокрема пов'язаних з управлінською діяльністю, витрати на інфраструктуру. За чіткими нормативами передбачено дохідну частину. Збалансування досягається завдяки прогнозу макроекономічних показників. Бюджетний процес закінчується затвердженням звіту про виконання бюджету.

Бюджетна система Сполучених Штатів Америки налічує 200 років. У 50–60-х рр. ХХ ст. у США вперше запроваджене програмне фінансування, зокрема започаткований програмно-цільовий метод бюджетування. Бюджетний процес передбачає орієнтування на результат. На початку 1990-х рр. з прийняттям Закону «Про оцінку результатів діяльності державних установ» та інших законодавчих актів була сформована загальна система державного управління за результатом. Відмінність цих заходів у тому, що вони були систематизовані і встановлені базові засади управління, орієнтованого на результат у виконавчих органах державної влади. Законом

вимагалось: визначення стратегічних цілей на рівні діяльності міністерств, встановлення тактичних, річних цілей, звітування перед Конгресом щодо досягнення цих цілей. Законом також визначено кілька видів цілей, що мають зазначатися у стратегічному та річному плані. Стратегічний план визначає цілі щодо кінцевого результату, а у річному плані встановлюються короткострокові цілі з результатом річного виконання. Це – реформа, що передбачала програмну ефективність, якість надання суспільних послуг і реагування влади на потреби споживачів. Оцінка виконання федеральних програм є обов'язковим елементом бюджетного процесу, має конкретне застосування і строки виконання. Вимірники результативності відображають економічність та ефективність закупівель, використання і управління ресурсами для досягнення програмних цілей, виробництва програмного продукту, запровадження нових підходів для поліпшення розробки проекту програм [5].

Основні соціально-економічні показники США

Обсяг ВВП – 20,4 трл дол.

Місце у світі (за обсягом ВВП) – 1

Експорт – 1,56 трл дол

Імпорт – 2,21 трл дол

Безробіття – 4,1%

Інфляція – 0,4%.

США має три бюджетні рівні – федеративний, бюджети штатів і місцеві бюджети. Федеральний (державний) бюджет складається з двох частин: урядового бюджету і довірчих (траст) фондів. За рахунок власне урядового бюджету фінансуються національні економічні й соціальні програми. Довірчі фонди мають переважно цільовий характер і забезпечують функціонування інфраструктури (автошляхи, електростанції тощо). Доходи довірчих фондів формуються за рахунок надходжень від використання державної власності. Окремі соціальні фонди формуються за рахунок внесків працюючих як у державному, так і у приватному секторі економіки, а також відрахувань від доходів федерального уряду та підприємств.

Бюджетною системою Японії передбачені основні бюджетні процедури, що містяться в Конституції. Бюджетне планування є складовою системи економічного і соціального планування і має довгостроковий термін. Специфічною рисою бюджетного планування Японії є розвиток наукоємних галузей, серед яких: електроніка, інформаційні технології, робототехніка. Держава впливає на науково-технічні процеси у країні, інвестиційну та інноваційну структуру економіки, перспективний розвиток національної економіки [29].

Завдяки програмно-цільовому плануванню в Японії відбувається процес переорієнтації приватного сектору підприємницької діяльності на стратегічний розвиток важливих технологій; відбувається непряме регулювання економіки з боку держави; здійснюється оцінка державного втручання в економіку та інші сфери. Все це впливає на економічне зростання країни, науково-технічний прогрес, інноваційну діяльність [29].

Основні соціально-економічні показники Японії

Обсяг ВВП – 5807 млрд дол.

Місце у світі (за обсягом ВВП) – 3

Експорт – 0,8 трл дол.

Імпорт – 0,6 трл дол.

Безробіття – 2,8%

Інфляція – 1,2%.

Японія має два бюджетні рівні – державний і місцевий. Місцевий поділяється на префектурний і муніципальний.

Бюджет має такі розділи:

1. Загальні умови.
2. Доходи і видатки.
3. Довготривалі витрати.
4. Перенесені витрати.
5. Фінансово особливі проекти.

Державний бюджет (бюджет національного уряду) включає загальний рахунок і спеціальні рахунки. Загальний рахунок передбачає виконання поточних зобов'язань. Спеціальні рахунки встановлюються законодавством і передбачені на виконання спеціальних проектів. Особливістю бюджетної

системи Японії є те, що невикористані кошти переходять на наступний рік. Податкові надходження становлять більше половини надходжень у державному бюджеті. Значну частину надходжень становить випуск державних цінних паперів.

Для удосконалення механізму використання бюджетного дефіциту доцільно застосувати досвід щодо спрямування залучених джерел покриття дефіциту на інноваційно-інвестиційні програми. Використання дефіциту бюджету як інструменту економічного зростання шляхом зниження рівня податкового навантаження та збереження значень показника державних видатків у ВВП має місце у Франції, Великій Британії, Німеччині, США, Японії. Всі ці заходи спрямовані для стимулювання рівня зайнятості, сукупного попиту та пропозиції, структурних зрушень економіки, проведення ефективної соціальної політики [8].

Світовий досвід управління бюджетним дефіцитом свідчить, що обмеження дефіциту бюджету без врахування стану соціально-економічного розвитку поглиблює структурні дисбаланси фінансової системи країни.

Використання зарубіжного досвіду дасть можливість визначити бюджетні пріоритети на сучасному етапі розвитку економіки: підвищення рівня середньострокового бюджетного планування, удосконалення системи планування та дослідження соціально-економічної результативності бюджетних видатків за допомогою якісних та кількісних показників.

Світовий досвід щодо напрямів бюджетної політики свідчить, що реформування бюджетних відносин має здійснюватися відповідно до соціально-економічного розвитку як країни, так і окремих галузей економічної діяльності.

У країнах з розвинутою ринковою економікою набуло поширення середньострокове бюджетне планування і прогнозування, розвиток державного управління у сфері надання суспільних, державних послуг, спрямованих на кінцевий результат.

Програмно-цільовий метод бюджетного планування забезпечує зв'язок між використаними ресурсами та отриманими результатами, регулює розподіл бюджетних коштів між окремими програмами на основі отриманих результатів, сприяє більшій ефективності та прозорості, а також відповідальності і підзвітності за витрачання коштів [8].

Як засіб звітності перед суспільством застосовується система показників ефективності та результативності бюджету. Планування фінансових ресурсів здійснюється з врахуванням результатів розрахунків зазначених показників за звітний період, а застосування програмно-цільового методу бюджетного планування потребує контролю ефективності процесів державного управління.

Головним напрямом бюджетної політики розвинутих країн є забезпечення стійкості системи державних фінансів та досягнення фінансової рівноваги. Особливого значення набуває підвищення ефективності бюджетних видатків [8].

Регулювання бюджетної сфери у розвинутих країнах полягає у використанні середньострокового бюджетного планування державних витрат, бюджетного дефіциту, обсягу державного боргу. Основними завданнями бюджетної політики у розвинутих країнах є недопущення понаднормативних розмірів дефіциту та боргу з одночасним стимулюванням інноваційних процесів. Використання досвіду зарубіжних країн щодо бюджетної політики з урахуванням зовнішньої економічної кон'юнктури є важливим для України. Накопичений досвід надасть можливість для подальшої стабілізації державних фінансів, забезпечення економічного зростання та розбудови конкурентоспроможної економіки [25].

Отже, застосування розвинутими країнами програмно-цільового методу на середньостроковий період дає можливість для їх подальшого економічного розвитку, виконанню соціальних програм, покращує діяльність органів влади та їх відповідальності. На підставі зарубіжного досвіду можна сказати, що Україна потребує докорінних змін у бюджетному плануванні, які повинні відбуватися на підставі програмно-цільового методу та на середньостроковий період. Це забезпечить послідовність у прийнятті бюджетних рішень, взаємозв'язок між стратегічними цілями державної політики із цільовими бюджетними програмами з визначеним обсягом фінансових ресурсів та

їх цільового використання, покращання контролю та відповідальності за їх використанням, формування умов для обґрунтованої фінансової і бюджетної політики [29].

Розділ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ

2.1. Динаміка виконання державного бюджету за доходами

Доходи державного бюджету відіграють важливу роль в економічному та соціальному розвитку країни. Централізація частини валового внутрішнього продукту і фінансових ресурсів держави у бюджетах різних рівнів сприяє проведенню єдиної фінансової політики, тим самим забезпечуючи перерозподіл коштів на користь пріоритетних видів економічної діяльності, та спрямовуючи кошти на різні потреби соціальної сфери.

Доходи бюджету, по-перше, є результатом розподілу валового внутрішнього продукту між учасниками відтворювального процесу, а по-друге, є об'єктом подальшого розподілу сконцентрованої державою вартості, яка використовується для формування бюджетів різних рівнів [40]. Склад доходів Державного бюджету визначається Бюджетним кодексом України та законами України Про Державний бюджет на відповідний рік.

Отже, за допомогою системи оподаткування формуються не лише доходи бюджету, але й вплив держави на основні макроекономічні процеси, на всі сторони суспільного життя. Система оподаткування відображає соціально-економічні умови в країні, її зовнішню та внутрішню політику. Податки пов'язують взаємини між юридичними і фізичними особами з приводу формування, розподілу і використання їх доходів.

Аналіз структури доходів зведеного бюджету України доводить, що в Україні загалом створено сучасну податкову систему. Основна маса доходів надходить у формі прямих і непрямих податків, внесків у централізовані фонди, надходжень від зовнішньоекономічної діяльності та інших джерел (дод. Г).

Податкові надходження – це доходи, які акумулюються у вигляді загальнодержавних і місцевих податків, зборів та платежів і залучаються до

державного бюджету. До податкових надходжень відносять прямі і непрямі податки, збори та обов'язкові платежі, зокрема податок на доходи, податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, акцизний податок з вироблених в Україні товарів, акцизний податок із ввезених на територію України товарів, ввізне та вивізне мито.

Впродовж січня–липня 2019 р. до місцевих бюджетів надійшло 150,9 млрд грн, що більше на 20,7% порівняно з аналогічним періодом 2018 р. [13], або на 25,9 млрд грн. За 7 місяців 2018 р. до місцевих бюджетів було спрямовано 125,1 млрд грн.

Податки і збори на доходи фізичних осіб є основним джерелом наповнення місцевих бюджетів і має найбільшу частку – 60,9%. Впродовж січня–липня 2019 р. надходження зазначеного податку і збору склали 92 млрд грн, що на 22,5%, або на 16,9 млрд грн. перевищує надходження відповідного періоду 2018 р. [44]

Ще одним важливим джерелом доходів є неподаткові надходження, хоча їх обсяг менший за податкові, і становить від 20 до 30%.

Неподаткові надходження – доходи, які держава отримує від власності, підприємницької діяльності, фінансових санкцій та інших доходів, що не належать до обов'язкових податків, зборів і платежів.

Рис. 2.1. Класифікація неподаткових надходжень [41]

Доходи від власності та підприємницької діяльності – доходи до державного бюджету від орендної плати за оренду державного майна,

частини прибутку господарських організацій, що вилучається до бюджету та дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, які знаходяться у державній власності, надходжень від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України, надходжень від грошово-речових лотерей, надходжень від реалізації надлишкового озброєння, рентної плати за транзитне транспортування природного газу, рентної плати за нафту і газ власного видобутку.

Адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційного та побічного характеру – доходи, які залучаються до складу державного бюджету від плати за надання послуг службою дозвільної системи органів внутрішніх справ, плати за утримання дітей у школах-інтернатах, надходжень від державного мита та митних зборів.

Надходження від штрафів та фінансових санкцій – надходження сум, стягнених з винних за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації, надходжень від штрафних санкцій за порушення правил пожежної безпеки та ін.

Інші неподаткові надходження – надходження коштів від реалізації конфіскованого митними, правоохоронними органами та іншими уповноваженими органами майна і валюти, надходження сум кредиторської та депонентської заборгованості підприємств, щодо яких минув строк позовної давності.

Доходи від операцій з капіталом – доходи бюджету від продажу основного капіталу, дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, державних запасів товарів, землі та нематеріальних активів. Це – важлива стаття доходів бюджету, її частка незначна, але є доволі перспективною. Доходи від операцій з продажу безхазяйного майна, скарбів, цінностей Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, землі і нематеріальних активів, мають тенденцію до зростання. Їх надходження у структурі зведеного бюджету зросли з 0,4 до 2,9%.

Ця стаття доходів становить собою операції з ресурсами і активами, які можуть бути конвертовані у грошову форму без втрати вартості, а це, своєю чергою, сприяє перерозподілу коштів між ланками бюджету.

Відповідно Бюджетного кодексу України до доходів від операцій з капіталом віднесено чотири групи надходжень:

1. Надходження від продажу основного капіталу.
2. Надходження від реалізації державних запасів товарів.
3. Надходження від продажу землі і нематеріальних активів.
4. Податки на фінансові операції та операції з капіталом.

Офіційні трансферти – кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі [40]. Це – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Відповідно до Бюджетного кодексу України використовують такі види трансфертів [41]: дотацій вирівнювання; субвенцій; коштів, що передані до державного бюджету з інших місцевих бюджетів; додаткових дотацій.

Частка трансфертів становить від 3 до 3,6%.

Доходи Державного бюджету України формуються відповідно до 29 статті Бюджетного кодексу України. Доходи місцевих бюджетів відповідно до 64, 66, 68, 69, 71 статей Бюджетного кодексу [28].

Аналіз дохідної частини, складових, структури, динаміки дає змогу визначити основні бюджетонаповнювальні джерела. Визначення показників, що впливають на дохідну частину Зведеного бюджету України, зокрема, податкових надходжень, дає можливість виявити, які економічні та політичні процеси впливають на формування доходів бюджету. За розрахунками рівня економічної безпеки України головним показником стану фінансової безпеки України є рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет з пороговим значенням 28–30%. Частка доходів Зведеного бюджету України у ВВП наведено у табл. 2.1 [28].

З табл. 2.1 видно, що найбільша частка ВВП розподіляється через податкову систему. Середнє значення частки податкових надходжень у структурі доходів Зведеного бюджету становить 79,99%. У 2009–2013 рр. цей показник становив 79,13%, у 2014–2016 рр. – 80,52%, у 2017–2018 рр. –

81,33%. Збільшення цього показника обумовлено змінами у структурі податкових надходжень, тобто перенесенням їх до рентної плати із неподаткових надходжень, а також зі змінами у Податковому кодексі і підвищенням рівня адміністрування податків.

Таблиця 2.1

Структура доходів Зведеного бюджету України за 2009–2018 рр., % [28]

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Податкові надходження	76,23	74,53	83,97	80,94	79,96	80,57	77,86	83,13	81,44	81,22
Неподаткові надходження	21,39	23,47	15,05	18,16	19,18	17,67	21,49	16,03	15,18	17,74
Доходи від операцій з капіталом	1,36	0,99	0,58	0,67	0,36	0,44	0,28	0,20	0,22	0,07
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,22	0,10	0,13	0,04	0,34	1,18	0,29	0,54	0,16	0,79
Цільові фонди	0,80	0,88	0,24	0,19	0,19	0,19	0,19	0,10	3,00	0,02

Відсоток виконання планових показників доходів зведеного бюджету України в середньому за 2002–2016 роки склав 97,20%, у тому числі за 2002–2006 роки – 99,12%, за 2007–2011 роки – 95,94%, за 2012–2016 роки – 96,55%; відповідний показник доходів державного бюджету за 2002–2016 роки склав 96,18%, у тому числі за 2002–2006 роки – 98,14%, за 2007–2011 роки – 94,95%, за 2012–2016 роки – 95,45%; відповідний показник доходів місцевих бюджетів за 2002–2016 роки склав 98,86%, у тому числі за 2002–2006 роки – 100,53%, за 2007–2011 роки – 97,35%, за 2012–2016 роки – 98,70%. При цьому важливо відмітити, що дані планові показники є уточненими, а не затвердженими при прийнятті відповідного бюджету.

З метою групування відповідно до джерел формування доходи бюджету класифікуються за такими розділами: податкові надходження;

неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; трансферти. Разом з тим, відповідно до Наказу Міністерства фінансів України від 14 січня 2011 року № 11 «Про бюджетну класифікацію» визначено окремий розділ – цільові фонди (дод. Д).

Таблиця 2.2

Структура державного бюджету за 2018 р. [28]

за доходами		за видатками	
Податкові надходження	75,40 %	Загальнодержавні функції	15,3%
Неподаткові надходження	23,27%	Оборона	9,13%
Доходи від операцій з капіталом	0,02%	Громадський порядок, безпека	12,18%
Трансферти від органів державного управління	0,91%	Економічна діяльність	4,88%
Трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	0,11%	Охорона навколишнього природного середовища	0,38%
Цільові фонди	0,29%	Житлово-комунальне господарство	0,00%
		Охорона здоров'я	3,17%
		Духовний та фізичний розвиток	0,77%
		Освіта	4,94%
		Соціальний захист	21,56%
		Міжбюджетні трансфери	27,60%

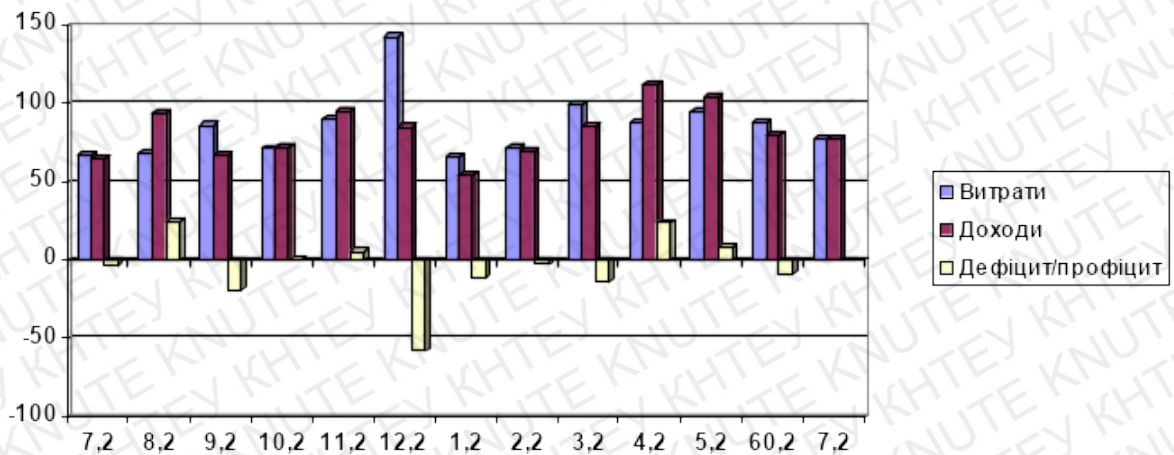

Рис. 2.2. Динаміка доходів та видатків бюджету за 2018 р.

Джерело: складено на основі [18, 28]

Основна частина податкових надходжень в Україні формується за рахунок податку на додану вартість, податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб та акцизного податку. В середньому за

1992–2016 роки частка податку на додану вартість у дохідній частині зведеного бюджету складала – 26,75%; податку на прибуток підприємств – 16,49%; податку на доходи фізичних осіб – 13,73%; акцизного податку – 6,28%.

Таким чином, спостерігається тенденція до зростання частки податку на доходи фізичних осіб та акцизного податку. Зокрема, середній показник частки податку на доходи фізичних осіб у валовому внутрішньому продукті за 2012–2016 роки в 1,9 разів більший порівняно з відповідним показником за 1992–1996 роки, середній показник частки акцизного податку у валовому внутрішньому продукті за 2012–2016 роки в 2,8 разу більший порівняно з відповідним показником за 1992–1996 роки. При цьому середній показник частки податку на прибуток підприємств у валовому внутрішньому продукті зменшився в 2,8 разу за відповідні періоди [26].

Таким чином, в сучасних умовах зростає роль непрямих податків, регресивний характер яких полягає в зворотній пропорційності платоспроможності споживачів, що зменшує схильність до заощаджень та знижує життєвий рівень добробуту громадян.

Таблиця 2.3

Виконання державного бюджету України у 2008–2018 рр. [27]

Виконання державного бюджету України у 2008–2018 рр., млн грн								
Рік	Доходи		Видатки		Кредитування		Сальдо	
		% ВВП		% ВВП		% ВВП	дефіцит бюджету	% ВВП
2008	231686,3	24,44	241454,5	25,47	2732,5	0,29	-12500,7	-1,32
2009	209700,3	22,96	242437,2	26,54	2780,3	0,30	-35517,2	-3,89
2010	240615,2	22,23	303588,7	28,04	1292,0	0,12	-64265,5	-5,94
2011	314616,9	23,90	333459,5	25,33	4715,0	0,36	-23557,6	-1,79
2012	346054,0	24,56	395681,5	28,08	3817,7	0,27	-53445,2	-3,79
2013	339180,3	23,31	403403,2	27,73	484,7	0,03	-64707,6	-4,45
2014	357084,2	22,79	430217,8	27,46	4919,3	0,31	-78052,8	-4,98
2015	534694,8	27,01	576911,4	29,14	2950,9	0,15	-45167,5	-2,28
2016	616274,8	25,86	684743,4	28,73	1661,6	0,07	-70130,2	-2,94
2017	793265,0	26,59	839243,7	28,13	1870,9	0,06	-47849,6	-1,60
2018	928108,3	26,08	985842,0	27,70	1514,3	0,04	-59247,9	-1,66

Формування доходів бюджету у системі фінансово-економічного регулювання знайшли відображення у складі та структурі. Ефективність їх прогнозування визначає рівень результативності здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування покладених на них функцій [28].

Ефективність формування доходів бюджету залежить від складових бюджетно-податкової політики. Стратегічні пріоритети удосконалення системи формування доходів бюджету перебувають у сфері податкового регулювання. Податковим надходженням належить визначальна роль. У структурі доходів бюджету їм належить основна частина ВВП.

2.2. Оцінка виконання державного бюджету за видатками

Видатки державного бюджету є витратами держави на загальнодержавному рівні і які потрібні для виконання державою своїх функцій. Видатки бюджету відіграють значну роль у процесах трансформаційної перебудови економіки держави та забезпечують фінансування соціальної сфери, галузей народного господарства, сприяють розвитку міжнародних відносин та визначають пріоритетні напрями фінансової політики. Структура видатків Державного бюджету України визначає ефективність впливу держави на економічний розвиток та є показником пріоритетності певної функції держави [40]. Видатки є вираженням економічних відносин, на їх основі здійснюється використання централізованих коштів за напрямками, визначеними законом [35].

Бюджетні видатки забезпечують реалізацію державних програм економічного, соціального, культурного розвитку, впливають на підвищення рівня доходів і якість життя громадян та сприяють проведенню загальної економічної політики в країні. Також забезпечується підтримка малозабезпечених верств населення, фінансуються окремі галузі національного господарства (освіта, охорона здоров'я, судові та правоохоронні органи влади), а також забезпечується обороноздатність країни.

В Україні бюджетні видатки не сприяли зростанню економіки. Однією з причин є їх неефективне використання, низька результативність, а це позначається на динаміці соціально-економічного розвитку.

Держава через бюджет мобілізує фінансові кошти у вигляді податків, зборів і платежів, а потім використовує їх як бюджетні видатки на загальнодержавні цілі, зокрема на освіту, культуру, охорону здоров'я, оборону, охорону довкілля, соціальний захист населення, утримання структур державних органів влади й управління [38] (дод. Е).

Ефективність видатків бюджету характеризується досягнутими кількісними і якісними показниками, що характеризують результативність і забезпечують відтворюваність належного соціально-економічного розвитку, створення умов для нарощування суспільного виробництва, підвищення соціальних стандартів, а отже рівня та якості життя населення країни.

Ефективність видатків бюджету є головною ознакою досягнення високих кількісних та якісних показників у соціально-економічній сфері [38].

Бюджетні видатки формуються завдяки коштам дохідної частини бюджету або їх перерозподілу. Джерелом формування бюджетних видатків є бюджетні кошти, спрямування за напрямками використання яких здійснюється через бюджетні чи інші установи для задоволення потреб суспільства.

Значна частина видатків бюджету спрямовується на виконання загальнодержавних функцій, забезпечення реформ, розвиток і підтримку стратегічних галузей економіки, створення фінансових передумов для досягнення високого рівня соціального життя суспільства.

Видатки, їх склад і структура постійно змінюються відповідно до економічної ситуації в країні, а також пріоритетів спрямування коштів [27].

На процес формування видаткової частини бюджету як одного з основних елементів системи бюджетного регулювання впливає дохідна частина бюджету та показник його дефіциту, який визначається з урахуванням циклічності економічного розвитку [31].

Під час виконання державного бюджету виділяють видатки бюджету і витрати бюджету. Видатки бюджету спрямовуються на фінансування програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом. Витрати бюджету – це видатки бюджету та кошти, що передбачені для погашення основної суми боргу, що виникає у процесі фінансування бюджету.

Якщо до державного бюджету недостатньо надходять платежі у дохідну частину, застосовується механізм секвестру, при якому пропорційно надходженням скорочуються видатки. Бюджетним кодексом України передбачено так звані захищені статті: оплата праці працівникам бюджетних установ; нарахування на заробітну плату працівникам бюджетних установ; придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів; придбання

харчових продуктів; оплата комунальних послуг та енергоносіїв; виплата процентів за державним боргом; поточні трансферти населенню [40].

За останні роки частка видатків у соціально-економічному розвитку України зросла і становить на соціально-економічний розвиток 2/3 видатків [38].

За допомогою видатків бюджету держава впливає на рівень зайнятості населення, активізацію ділової активності, цінову політику, стимулює макроекономічне зростання, зростання доходів громадян [38].

Регулююча роль бюджетних видатків полягає у тому, що завдяки бюджетним видаткам утворюються доходи непрацевдатних громадян і здійснюється підтримка соціально незахищених верств населення. Водночас величина виплат регулюється економічними можливостями суспільства. Бюджетні видатки можуть позитивно впливати на економічне зростання, пріоритетне фінансування наукових досліджень і розробок, розвиток прогресивних галузей економіки, оптимізацію структури матеріального відтворення, регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів [38].

Аналіз виконання Державного бюджету України свідчить про певні недоліки у формуванні видатків бюджету. У 2014 р., коли відбувався спад економіки, держбюджет виконано на 6,8%. Бюджет не було виконано ні за доходами, ні за видатками. Порівняно з 2013 р. доходи бюджету зросли на 5,3%, або на 17,9 млрд грн. і фактично становили 357,1 млрд грн, тобто 94,5% затвердженого Законом про Державний бюджет обсягу надходжень – 377 821,6 млн грн.

Порівняно з 2013 р. видатки бюджету зросли на 6,6% (26,8 млрд грн) і становили 430,2 млрд грн, або 97,4% обсягу. передбаченого Законом про Державний бюджет. З цих видатків 1/3 спрямовано місцевим бюджетам – 130,6 млрд грн трансфертів, що становить 56,4% доходів місцевих бюджетів та на 4% більше за 2013 р. для різних видів допомоги, виплат пільг і субсидій населенню, оплати праці.

Оскільки у 2014 р. відбулося зниження реальної заробітної плати (на 6,5%), реальних соціальних гарантій та зростання споживчих цін, то

державний бюджет було виконано з дефіцитом у 78,1 млрд грн, або на 11,9% (на 10,6 млрд грн) менше запланованого.

В умовах продовження спаду економіки у 2015 р., суттєвого збільшення темпів інфляції, знецінення гривні (ціни зросли за рік більше як на 20%), доходи бюджету за рахунок інфляції зросли на 2,7 млрд грн порівняно з плановим показником і становили 534,7 млрд грн. Зростання доходів бюджету спостерігалось завдяки змінам до податкового законодавства (збільшення нормативів зарахування окремих податків до державного бюджету, підвищення ставок податків, запровадження нових видів платежів). Видатки державного бюджету виконані на 99,2% від плану (576,8 млрд грн). Недовиконання становило 1,8% (9,9 млрд грн).

2016 р. відзначився зростанням економіки в умовах над прогнозованого зростання цін і девальвації. Разом з тим приріст реального валового внутрішнього продукту становив 2,3%. Доходи державного бюджету становили 616,3 млрд грн (97,6%), видатки виконані на 684,7 млрд грн (96,7% від плану). Негативно вплинули на виконання державного бюджету неналежна організація виконання державного бюджету за видатками, несвоєчасне прийняття нормативно-правових актів тощо.

Аналіз виконання державного бюджету у 2017 р. свідчить про прискорення інфляційних процесів та уповільнення темпів зростання економіки. Доходи державного бюджету становили 585,8 млрд грн (74,4% плану), але порівняно з 2016 р зросли приблизно в 1,5 разу. Видатки склали 571 93,9 млн грн (66,4% плану). План видатків виконано на 90,3%.

Частка трансфертів місцевим бюджетам становила 55,3%, в деяких регіонах становила 60–70%, що викликало залежність місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету. Кошти спрямовувалися на соціальний захист населення, надання пільг і субсидій [38] (дод. Ж).

Бюджетні видатки і в Україні, і в інших країнах спрямовуються на загальні потреби економіки і соціальної сфери. Конкретні види видатків залежать від певних чинників [38]: рівня соціально-економічного розвитку країни; взаємозв'язків бюджету з суб'єктами національної економіки;

завдань, функцій і природи держави; територіально-адміністративного устрою держави; форм надання бюджетних коштів.

Поєднання цих чинників визначає формування певної системи видатків бюджету країни на відповідному етапі її соціально-економічного розвитку.

Отже, актуальною проблемою бюджетних видатків у сучасних умовах соціально-економічного розвитку є підвищення ефективності використання видатків бюджету, оскільки пріоритетні цілі соціально-економічного розвитку не завжди реалізуються через їх низьку ефективність [38].

Видатки бюджету забезпечують реформування галузей економіки з метою їх модернізації, тому видатки сприяють підвищенню якості надання соціальних послуг, спрямовуються на інвестування, зокрема об'єктів соціальної інфраструктури, об'єктів стратегічного значення та ін. Бюджетні видатки мають формуватися відповідно до затверджених у бюджеті макроекономічних показників, а бюджетні кошти спрямовуватися за цільовим призначенням відповідно до напрямів витрат, передбачених кошторисами і фінансовими планами. Як свідчить міжнародний досвід, видатки бюджету доцільно перерозподіляти між пріоритетними секторами економіки, тим самим сприяти фінансовому оздоровленню економіки, та створювати сприятливі макроекономічні умови для зростання економіки та збільшенню надходжень до бюджетів усіх рівнів[38].

2.3. Контроль виконання державного бюджету в Україні

Економічний розвиток неможливий без чіткої організації та контролю за державними коштами, тобто без участі бюджету. Він є важливим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Контроль виконання державного бюджету в Україні полягає в оперативному управлінні і контролюванні за формуванням доходів бюджету та їх цільовим використанням, за відповідністю доходів і видатків затвердженому бюджету.

Виконання Державного бюджету України забезпечує Кабінет Міністрів України та Міністерство фінансів України, яке здійснює загальну

організацію та управління виконанням державного бюджету, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету.

Виконання місцевих бюджетів забезпечують місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад.

В Україні застосовується казначейське обслуговування державного бюджету та казначейське виконання місцевих бюджетів. Світовий досвід доводить ефективність саме такої форми обслуговування бюджетів як необхідного чинника структурної перебудови існуючих у суспільстві відносин між суб'єктами фінансової діяльності.

Функціонування казначейської системи дає можливість на підставі визначених обсягів реальних потреб раціонально проводити оптимізацію бюджетних потоків, забезпечувати безперервне фінансування всіх учасників бюджетних відносин, а отже зробити процес виконання бюджету ефективнішим [5].

Безпосередньо за допомогою функцій контролю органи влади з'ясовують реальний стан справ у підпорядкованих установах та організаціях, забезпечуючи ефективність управління та використання бюджетних коштів, що є необхідним для управління соціально-економічними процесами і об'єктами [38]. Ефективність роботи державного апарату та органів місцевого самоврядування залежить від ефективності контролю, а також дотримання бюджетного законодавства, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України. Наказів, інструкцій Міністерства фінансів України, інших міністерств та відомств.

Фінансовий контроль полягає у з'ясуванні фактичного стану справ на контрольованому об'єкті і має на меті забезпечення законності, фінансової дисципліни під час формування, розподілу та використання бюджетних коштів. Фінансовий контроль передбачає перевірку господарських і фінансових операцій щодо їх достовірності, законності, доцільності, ефективності [38].

Відповідно до виду контролю та стадії бюджетного процесу, де виникають бюджетні порушення, передбачено систему реагування для виправлення ситуації та недопущення подібних випадків у подальшій

діяльності. Це стосується невчасного подання бюджетного запиту, недофінансування об'єкта, невиконання заходів бюджетної програми, робіт, надання послуг, компенсації витрат за заподіяну шкоду тощо.

Система контролю об'єкта включає кошти державного або місцевого бюджетів, позабюджетні кошти, землю, нерухомість, іншу власність держави. Суб'єктом контролю є уповноважені бюджетним законодавством органи: Державна аудиторська служба, Міністерство фінансів України, Рахункова палата України, підрозділи внутрішнього контролю міністерств, відомств, установ і організацій. У розвинутих країнах з високим рівнем демократії – громадськість та добровільно створені незалежні спілки професійних організацій, об'єднання громад та інші, що виконують контрольну функцію у бюджетному процесі.

За сучасних умов соціально-економічного розвитку незалежний громадський фінансовий допомагає виявляти порушників бюджетного законодавства, заощаджувати бюджетні кошти та ефективно їх використовувати, зокрема на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку, що є найбільш актуальними для певного регіону.

Основними завданнями органів, які здійснюють контроль на загальнодержавному та місцевому рівнях з метою ефективності використання бюджетних коштів є такі [38]:

- дотримання учасниками бюджетного процесу норм та принципів бюджетного та іншого законодавства України;
- моніторинг прийняття управлінських рішень учасників бюджетного процесу, спрямованих на законне, цільове та ефективне використання бюджетних коштів, збереження та примноження майна, інших матеріальних та природних ресурсів;
- своєчасне виявлення бюджетних порушень, невідповідностей у бюджетній та фінансовій звітності, організаційних, планових та інших недоліків бюджетного процесу;
- неупереджене та об'єктивне проведення контрольних заходів, відображення встановлених фактів у звітності;

- ознайомлення з даними фінансових звітів за результатами контрольних заходів широкого загалу через висвітлення в ЗМІ та на вебсайтах.

Контроль є стимулюючим засобом економічного зростання, він віддзеркалює об'єктивний стан в економіці та соціальній сфері, налагоджує відносини між органами влади і суспільством, сприяє демократичним процесам.

Ефективність контрольних заходів залежить від об'єктивності інформації про реальний стан на об'єктах контролю. Суб'єкти контролю відповідно до своїх повноважень здійснюють різні види контрольних заходів: аудити, перевірки, експертизи, моніторинги.

У Бюджетному кодексі України (ст. 26) зазначено, що контроль за дотриманням бюджетного законодавства спрямований на забезпечення ефективного й результативного управління бюджетними коштами та здійснюється на всіх стадіях бюджетного процесу. Він передбачає [38]: оцінку управління бюджетними коштами; правильність ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової і бюджетної звітності; досягнення економії бюджетних коштів, їх цільового використання, ефективності і результативності в діяльності розпорядників бюджетних коштів шляхом прийняття обґрунтованих управлінських рішень; здійснення аналізу та оцінки стану фінансової і господарської діяльності розпорядників бюджетних коштів; запобігання порушенням бюджетного законодавства та забезпечення інтересів держави у процесі управління об'єктами державної власності; обґрунтованість планування надходжень і витрат бюджету.

Згідно з Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [15] основним завданням органу державного фінансового контролю є: здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяттям зобов'язань, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і фінансової звітності у міністерствах та органах виконавчої влади, державних фондах,

фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетних установах і суб'єктах господарювання державного сектору економіки тощо [38].

Державний фінансовий контроль здійснюється органом державного фінансового контролю шляхом державного фінансового аудиту, перевірки державних закупівель та інспектування.

Основними завданнями Міністерства фінансів України – органа, що виконує контрольні функції – є: забезпечення формування та реалізація державної фінансової та бюджетної політики, державної політики у сфері державного пробірною контролю, бухгалтерського обліку, випуску та проведення лотерей, забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері контролю за дотриманням бюджетного законодавства, державного внутрішнього фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів запобігання і протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму [38].

Державна податкова служба України, що координується Кабінетом Міністрів України, контролює своєчасність подання платниками податків та єдиного внеску передбаченої законом звітності, достовірність, повноту нарахування та сплати податків і зборів, єдиного внеску, митних та інших платежів, здійснює контроль за дотриманням податкового і митного законодавства, законодавства щодо адміністрування єдиного внеску та іншого законодавства.

Державна казначейська служба України є ще одним контролюючим органом, на неї покладено функції контролю за [30]:

- веденням бухгалтерського обліку надходжень і витрат державного бюджету України та місцевих бюджетів;
- відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів показникам розпису бюджету;
- відповідністю взятих бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів відповідним бюджетним асигнуванням, паспорта бюджетної програми;

- відповідністю платежів взятим бюджетним зобов'язанням та відповідним бюджетним асигнуванням.

Отже, Міністерству фінансів України належить провідна роль у системі державного фінансового контролю та ефективності використання бюджетних коштів, оскільки органи Державної фіскальної служби та Державної казначейської служби у своїй діяльності підпорядковані Міністерству.

Важлива роль в системі органів фінансового контролю належить Рахунковій палаті, яка здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та за їх використанням.

Державна аудиторська служба України забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю. Її діяльність координується Кабінетом Міністрів України. Вона забезпечує формування і реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю; здійснює державний фінансовий контроль, спрямований на оцінку ефективного, законного, цільового й результативного використання і збереження державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, економію бюджетних коштів; надання адміністративних послуг [36].

Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» передбачено забезпечення фінансового контролю через проведення державного фінансового аудиту, інспектування, перевірки закупівель та їх моніторингу [37].

Контроль за виконанням бюджету є критерієм активізації соціально-економічних процесів у суспільстві, відповідальності за прийняті рішення та ефективності і раціонального використання фінансових ресурсів. Підвищення дієвості фінансового контролю за бюджетними коштами забезпечить відповідність бюджетних планів і фактичних результатів, що є умовою прийняття обґрунтованих управлінських рішень та ефективного бюджетного планування.

Розділ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

3.1. Ключові проблеми бюджетного процесу

Бюджетний процес в Україні визначено як сукупність дій уповноважених органів влади та місцевого самоврядування, що відбувається на основі норм бюджетного права щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів, а також складання та затвердження звіту з їх виконання. Важливим на всіх етапах бюджетного процесу є контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами згідно з чинним законодавством [2].

Але, хоча за роки незалежності в Україні відбулися значні зміни в економічній, соціальній, духовній сферах суспільства, нині існує ряд проблемних питань, що потребують нагальної уваги та вирішення на різних стадіях бюджетного процесу.

Проблема бюджетного процесу в Україні полягає у відсутності стратегічної складової в бюджетному процесі. Бюджет планується на один рік, а стратегічний розвиток держави та її складових потребує довгострокових фінансових планів. Отже, фінансово-бюджетна і соціально-економічна стратегії держави розвиваються паралельними шляхами замість необхідної єдності. Держава фактично не має можливості для здійснення антициклічної політики, тобто балансування дефіцитними і профіцитними бюджетами.

Проблеми бюджетного процесу в Україні умовно можна поділити на три види: проблеми на стадії прийняття; проблеми у процесі виконання бюджету; проблеми контролю та відповідальності за бюджетним процесом.

Основною проблемою бюджетного процесу є своєчасне прийняття головного фінансового документа країни. Змістовні проблеми організації реалізації бюджетного процесу в Україні наведено у дод. И [2].

Основним чинником, який заважає прийняти бюджет у встановлені терміни, є вплив низки кон'юнктурних факторів: політичні, спроби лобіювання

інтересів промислово-фінансовими групами, відстоювання приватних інтересів представниками влади.

Перешкоди у формуванні якісного фінансового плану країни спричинені недоліками у плануванні бюджетних показників, оскільки бюджет складається за умовами поточної діяльності, тому кожного року він є новим документом. При цьому не враховано стратегію розвитку держави, а політичні сили відстоюють власні інтереси. Наприклад, у Канаді ця проблема розв'язується інакше. Переважна кількість статей бюджету планується на кілька років з відповідним щорічним коригуванням залежно від її стратегічних пріоритетів. При цьому відхилення від запланованого показника не перевищує 5%. Отож політичне середовище може впливати тільки на ці 5% всього обсягу державних фінансів, що спрощує процедуру прийняття бюджету.

Низька якість бюджетного процесу обумовлена порядком планування бюджету. В Україні процедура планування бюджету починається із затвердження державного бюджету, в якому визначають джерела доходів місцевих бюджетів, а потім планують місцеві бюджети. Таку процедуру не можна вважати оптимальною, оскільки в умовах певної автономності місцевих бюджетів, затвердження державного бюджету і місцевих бюджетів – це складові двох окремих бюджетних процесів.

Планування є складовою бюджетного процесу. Воно застосовується в багатьох країнах [6]. Стратегічне планування застосовується, наприклад у США та Великобританії. В Україні та інших країнах пострадянського простору також використовується стратегічне планування. В Україні відповідно до бюджетного законодавства, цей процес реалізується на основі планування державного бюджету на два наступні роки. Оскільки цей процес часто вважають неефективним і мало результативним, його вдосконалення є одним із пріоритетних завдань. Результативність його полягає у забезпеченні своєчасності складання, розгляду і затвердженні Закону про бюджет на наступний рік.

Відносини, що виникають у процесі складання та затвердження бюджету, також потребують реформування. При формуванні бюджетів усіх рівнів необхідним є удосконалення реалізації програмно-цільового методу.

Реалізація програмно-цільового методу в бюджетному процесі передбачає перехід на середньострокове і стратегічне планування, тому необхідним є забезпечення реалізації стратегії соціально-економічного розвитку країни, а також прозорий та ефективний розподіл коштів державного бюджету. Удосконалення програмно-цільового методу в бюджетному процесі в Україні потребує прозорого механізму створення програм, фінансування яких здійснюється за рахунок коштів бюджету, необхідності перегляду показників оцінки їх ефективності та коригування. Виконання цих завдань має ґрунтуватися на врахуванні цих недоліків сучасного стану бюджетних відносин в Україні та застосуванні передового досвіду зарубіжних країн [6].

Наступною проблемою бюджетного процесу є його недостатня прозорість. Обсяг інформації, який уряд надає громадськості під час бюджетного процесу становив 62 бали (за шкалою 0–100). Для порівняння, Польща – 64 бали, Словаччина і Туреччина – 57 балів, Італія і Португалія – 58 балів, Румунія – 59 балів [2].

Результати бюджетного процесу свідчать, що широкому загалу надається тільки деяка інформація. Крім того відсутні публічні обговорення та слухання з цього питання. Деталізовані показники по окремих статтях бюджету не є публічними, що унеможливує проведення якісного аналізу виконання бюджетного процесу.

Всі ці недоліки призводять до дисбалансу доходів і видатків державного та місцевого бюджету, що в Україні набуває форми бюджетного дефіциту. Економічно необґрунтоване встановлення дефіциту бюджету спричиняє проблему його фінансування.

Хронічний дефіцит бюджету призводить до низки інших проблем, а саме проблеми державного боргу та підвищення видатків Державного бюджету України на його обслуговування. Оптимізація видаткової частини бюджету є важливим завданням. Збільшення видаткової частини державного бюджету тривалий час призводить до підвищення фіскального навантаження на суб'єктів відтворення.

На стадії виконання бюджету виникає проблема фіскальної спрямованості податкового регулювання діяльності господарюючих систем.

Розв'язати цю проблему має Податковий кодекс з оптимально визначеними ставками оподаткування.

Нагального вирішення потребує проблема незбалансованості міжбюджетних відносин у системі держава–регіони [24]. Основною проблемою реалізації бюджетного процесу в Україні є контроль і відповідальність за виконанням бюджету.

Отже, для подолання кризових явищ у соціально-економічному житті України потрібні контроль і відповідальність за виконання бюджету. Потрібно визначити соціально-економічні орієнтири розвитку держави. Доцільним є утворення інституцій, здатних не тільки забезпечити узгодження політичних позицій щодо бюджетного процесу, а й здійснювати функції моніторингу, поточного контролю, інформаційно-методологічного забезпечення комплексу заходів, спрямованих на модернізацію сучасної системи бюджетування в Україні [2].

3.2. Підвищення ефективності державного бюджету в соціально-економічному розвитку країни

Соціально-економічні процеси у країні, їх результативність та ефективність повною мірою залежать від ефективності бюджетного процесу. Якість реалізації бюджетного процесу впливає на всі сфери суспільного життя, для різних категорій суб'єктів суспільних відносин, для різних адміністративно-територіальних одиниць, що обумовлює необхідність ретельного аналізу стадій бюджетного процесу та загальної оцінки ефективності бюджетного процесу [12].

Бюджетний процес безпосередньо впливає на відбір характеристик ефективності бюджетного процесу. Складові ефективності бюджетного процесу можна поділити на загальні (притаманні всім стадіям бюджетного процесу) та специфічні (які характеризують окремі стадії бюджетного процесу) [12]. До загальних характеристик ефективності бюджетного процесу належить такі: дотримання часових обмежень; регламентація бюджетних процедур; транспарентність бюджетного процесу та участь громадськості; контрольні заходи; інформаційна взаємодія учасників бюджетного процесу.

До специфічних характеристик ефективності бюджетного процесу належать: обґрунтованість та точність прогнозів, обґрунтованість планових показників, визначення показників результативності та ефективності використання бюджетних коштів, рівень узгодженості політичних інтересів, точність виконання розпису бюджету, аналіз реалізації бюджетних ризиків [12].

Бюджетне регулювання необхідне для створення відповідного суспільного середовища для стійкого економічного зростання та формування дієвих взаємовідносин щодо визначення пріоритетів бюджетної політики, фінансово-бюджетного планування й прогнозування, розподілу та перерозподілу наявних фінансових ресурсів, здійснення дієвого контролю за їх використанням, реалізації завдань та стратегічних цілей суспільного розвитку [11].

Ефективне використання бюджетних коштів – головна проблема виконання бюджету в більшості країн світу, актуальною вона є і для України. Особливо важливим є планування видатків (визначення пріоритетів під час розподілу фінансових коштів, джерел їх фінансування) і забезпечення контролю за цільовим та ефективним використанням коштів.

Крім того, закритість програм та їх недофінансування перетворюють їх на сукупність малопов'язаних проєктів, об'єднаних формально за галузевою належністю [20]. У результаті такі програми стають додатковим джерелом фінансування основних функцій їх виконавців за рахунок коштів державного бюджету, а з іншого – потребують постійних змін.

Недостатня результативність використання коштів державного сектору економіки як одного з інструментів забезпечення соціально-економічного розвитку пов'язана з відсутністю підходів до визначення основних факторів формування, оцінювання і механізмів підвищення ефективності [20].

На всіх етапах бюджетного процесу, як зазначено в Бюджетному кодексі України, необхідно здійснювати контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінювання ефективності управління бюджетними коштами. Відповідальний виконавець бюджетних програм забезпечує цільове та ефективне використання коштів протягом усього строку реалізації цих програм у межах встановлених бюджетних призначень.

Згідно зі ст. 26 Бюджетного кодексу України контроль за дотриманням бюджетного законодавства передбачає гарантування ефективного та результативного управління бюджетними коштами і здійснюється на всіх етапах бюджетного процесу його учасниками.

Ефективність – результат оцінки урядових і приватних заходів, спрямованих на покращання економіки держави.

Пріоритетним завданням для бюджетного процесу в Україні є переорієнтація бюджетних програм на ефективність та результативність. Це можна вирішити за умови залучення коштів міжнародних фінансових інституцій для фінансування бюджетних видатків.

Політика державних видатків може бути ефективною за умови збільшення співвідношення сукупного показника результативності бюджетних програм та загального обсягу видатків [20].

На сьогодні в Україні актуальним є завдання структурної перебудови галузей економіки, а також механізму власності та управління, мобілізації капіталів і кредитних ресурсів. Реалізація завдань залежатиме, зокрема, від ефективного використання потенціалу міжнародного співробітництва в кредитно-фінансовій сфері. Важливим на сьогодні є питання, наскільки доцільним й ефективним є використання зовнішніх боргових зобов'язань у зв'язку з проектами і програмами кредитування та чи спроможна держава розраховуватися за власними зобов'язаннями.

Бюджетна політика у сфері доходів має ґрунтуватися на підходах щодо досягнення фінансово-економічної збалансованості та дієвості економічних перетворень, що в умовах процесів глобалізації зумовлює трансформації структури та обсягу дохідної частини бюджету. Від ступеня оптимальності співвідношень між складовими бюджетної системи залежить рівень ефективності бюджетного регулювання на його впливу на динаміку соціально-економічного розвитку країни [4].

Важливим є удосконалення податкової та митної політики, що передбачає формування прозорої та стабільної системи фінансових відносин, яка забезпечуватиме виконання дохідної частини бюджету в коротко- та середньостроковому періоді [11].

В умовах економічних перетворень актуальним є використання бюджетного дефіциту як інструменту стимулювання економічного розвитку. Реалізація системних заходів бюджетної політики у сфері дохідної та видаткової частини бюджету, реструктуризації боргових зобов'язань, дає можливість поліпшити динамічну бюджетну збалансованість. Часткове збільшення бюджетного дефіциту, стимулююча бюджетна політика надасть можливість підвищити рівень економічного зростання [11].

Економічна сутність бюджетної політики як інструмента регулювання економічного розвитку полягає у використанні бюджетної побудови, яке визначається оптимальними співвідношеннями між елементами бюджетної системи для впливу на динаміку економічного зростання [11].

Одним з важливих завдань є забезпечення макроекономічної стабільності, встановлення оптимальних структурних пропорцій в економіці, удосконалення соціальної політики, формування сучасних фінансових інститутів. Бюджетне регулювання визначає обсяги первинного розподілу ВВП, впливає на структуру заощаджень та динаміку боргових зобов'язань, є дієвим засобом вирішення основних завдань суспільного розвитку та повинно стати чинником реалізації внутрішнього потенціалу економічного зростання [46].

Доцільним є підвищення рівня координації між складовими бюджетної політики з метою забезпечення фінансової стабільності та економічного зростання. Підвищення ефективності бюджетних видатків потребує узгодження цілей бюджетних програм з пріоритетами соціально-економічного розвитку країни та застосування ефективних форм державної підтримки. Особливе значення має застосування середньострокового та стратегічного бюджетного планування [46].

Застосування структурно-функціональної моделі дасть змогу підвищити ефективність управління фінансовими ресурсами держави та визначити шляхи для довгострокової збалансованості системи державних фінансів.

Пріоритетами бюджетної податкової політики є зниження показників структурного дефіциту бюджету та державного боргу, оптимізація бюджетних видатків, підвищення фіскальної ефективності податкової системи, поліпшення механізму бюджетного планування та прогнозування, підвищення рівня

поточної ліквідності фінансової системи. Крім того, необхідне підвищення стійкості державних фінансів та розробка комплексу заходів, що передбачають збільшення доходів бюджету та оптимізації видатків бюджету шляхом структурної перебудови бюджетно-податкової системи [46].

Необхідно оптимізувати баланс бюджету, що в найближчій перспективі забезпечить стабільне економічне зростання, підвищення рівня зайнятості населення. Заходи щодо фінансового регулювання бюджетної системи передбачають збалансування обсягів доходів і видатків сектору загального державного управління, доходів, що надходять до бюджетної системи, та державних цільових фондів, покращання структури бюджетних видатків.

Переважає більшість зарубіжних країн дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетної дисципліни, прозорості бюджету, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань, дефіциту бюджету.

Покращать бюджетну збалансованість запровадження системних заходів бюджетної політики щодо дохідної і видаткової частин бюджету, реструктуризація боргових зобов'язань (дефіцит державного бюджету у ВВП за 2011–2016 рр.) становив 2,83%. Певне збільшення бюджетного дефіциту в умовах економічного зростання та стимулююча бюджетна політика дають можливість підвищити економічну активність в країні.

Регулювання дефіциту бюджету необхідно здійснювати з урахуванням показників фінансової і боргової стійкості країни. Важливим є формування прогнозних показників бюджетного дефіциту на основі макроекономічної стабільності, обґрунтованості обсягу та структури джерел фінансування дефіциту бюджету.

Кошти бюджету мають бути джерелом інвестицій, що сприятиме підвищенню рівня суспільного розвитку. Необхідним є удосконалення механізму бюджетного регулювання для стимулювання зайнятості населення, сукупного попиту, підвищення дієвості системи державного інвестування, проведення відповідної соціальної політики, зважаючи на трансформаційні перетворення економіки [46].

ВИСНОВКИ

У результаті виконання випускної кваліфікаційної роботи, дослідження питань виконання державного бюджету як складової бюджетного процесу для регулювання соціально-економічного розвитку країни було зроблено такі висновки.

Виконання Державного бюджету України належить до актуальних соціальних та економічних аспектів розвитку країни. І надалі роль державного бюджету у соціальних процесах зростатиме. Обумовлено це тим, що саме бюджетні кошти разом з позабюджетними фондами є фінансовим підґрунтям для здійснення соціальних перетворень, переходу на новий рівень соціального обслуговування населення. Крім того, державний бюджет покликаний нівелювати соціальні наслідки розшарування громадян за їхніми матеріальними статками, що викликано переходом до ринкових умов господарювання.

Бюджетна система України ґрунтується і побудована на принципах єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості і неупередженості, публічності та прозорості, відповідальності учасників бюджетного процесу. Бюджетна система стає головним фактором впливу на розвиток суспільно-економічних процесів, а також є важливим інструментом державного регулювання суспільно-економічних інтересів.

За результатами проведеного аналізу існуючої бюджетної системи виявлено наявність певних проблем в її розвитку і функціонуванні, що свідчить про необхідність вироблення чіткої стратегії, яка враховувала б усі існуючі проблеми і реальні можливості економіки України.

Зазначені в дослідженні особливості формування бюджету ЄС корисні для розроблення проєктів удосконалення бюджетної системи України і можуть бути використані для покращання механізму організації бюджетного процесу стосовно проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні [3].

На сьогодні розвинуті країни використовують середньострокове бюджетне планування, невід'ємною складовою якого є система фіскальних правил і обмежень. Часто саме ці обмеження і є основою середньострокового плану [14]. Планування видатків здійснюється на основі встановлених правил з метою стабілізації державних фінансів та недопущення надмірного зростання дефіциту. Фіскальні правила розробляють у розвинутих країнах відповідно до умов їх діяльності та функціонування, особливостей бюджетної системи та потреб національного господарства [48].

Бюджетна політика та державний бюджет є важливою складовою державного фінансового регулювання та ефективним інструментом реалізації економічної політики країни щодо забезпечення макроекономічної рівноваги в умовах інституційних перетворень. Бюджетне регулювання створює таке суспільне середовище, щоб забезпечити стійке економічне зростання та формування дієвих взаємовідносин щодо визначення пріоритетів здійснення бюджетної та податкової політики, вдосконалення методологічних засад бюджетного планування та прогнозування, розподілу та перерозподілу наявних фінансових ресурсів, здійснення дієвого контролю за їх використанням, реалізація основних завдань та стратегічних цілей суспільного розвитку.

Основні напрями бюджетної політики мають формуватися із пріоритетів, які визначають дієвий інноваційний розвиток економіки, вагомим фактором реалізації цього є бюджет. При цьому доцільним є впровадження стратегічного планування у роботу головних розпорядників бюджетних коштів та складання ними відповідних планів діяльності на поточний і наступні бюджетні періоди, спрямовані на досягнення результату з метою посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів та досягнення встановлених цілей, підвищення результативності та ефективності державних видатків.

Бюджетне планування є одним з вагомих інструментів економічної політики держави, яке ґрунтується на визначенні параметрів формування доходів і видатків бюджету, дефіциту бюджету, управління державним боргом, здійсненні регулювання міжбюджетних відносин на перспективний період у взаємозв'язку з основними цілями і завданнями економічного і

соціального розвитку держави. Доцільним є формування у країні відповідних інституційних умов для підвищення рівня ефективності бюджетних видатків та результативності бюджетного процесу. Формування бюджетної політики на середньострокову перспективу дозволяє визначати стратегічні цілі бюджетної політики, забезпечити прозорість і відкритість щодо досягнення соціально-економічних завдань протягом запланованого періоду, досягати реалістичних прогнозів доходів бюджету; встановлювати основні пріоритети у сфері бюджетних видатків, забезпечувати своєчасне корегування бюджетної політики, посилити державний фінансовий контроль за реалізацією цілей, встановлених основними напрямками бюджетної політики, відповідальність головних розпорядників бюджетних коштів за ефективністю використання бюджетних коштів [7].

Позитивним в ефективності управління бюджетним процесом є прогнозування і планування. Середньострокове планування доходів і видатків бюджету з визначенням пріоритетів в економічній, соціальній політиці, є вагомим чинником економічного зростання та забезпечення ефективної реалізації економічної політики країни. Програмно-цільовий метод вимагає узгоджених дій між усіма учасниками бюджетного процесу і є основним при виконанні бюджетів усіх рівнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз проекту бюджету за видатками на 2019 рік
www.search.ligazakon.ua
2. Бугай Т.В. Методичні підходи до оцінки ефективності бюджетного процесу в Україні / Т.В. Бугай // Ефективна економіка. – 2015. – № 9.
URL: inbu.gov.ua
3. Бюджетна система України та Євросоюзу: монографія / С.О. Булгакова, О.І. Барановський, Г.В. Кучер та ін.; за заг. редакцією А.А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 409 с.
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-V. Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17
5. Василик О.Д. Бюджетна система України: підручник / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – Київ : Центр навч. літ., 2004. – 544 с.
6. Винниченко Н.В. Проблеми реформування бюджетних відносин в Україні Н.В. Винниченко // Ефективна економіка. – 2014. – № 3. – Режим доступу : www.economy.nauka.com.ua
7. Гаврилова А.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання економіки / А.В. Гаврилова // Агросвіт. – 2019. – № 3. – Режим доступу : www.agrosvit.info
8. Гаврилова А.В. Формування бюджету в країнах із розвинутою економікою / А.В. Гаврилова // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – №16. – С. 46–51.
9. Гербич Л.А. Фінансові та кредитні системи зарубіжних країн : навч. посіб. / Л.А. Гербич. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019.
10. Глухова В.І. Аналіз податкових надходжень до Державного бюджету України в сучасних умовах / В.І. Глухова, А.П. Іванова. // Інтернаука. – 2017. – №5. – С. 111–114.
11. Давидова І.І. Бюджетна політика економічного зростання / І.І. Давидова // Економіка та держава. – 2018. – №8. – С. 113–118.
12. Денисюк О.В. Оцінка ефективності бюджетного процесу в Україні / О.В. Денисюк // Бізнесінформ. – 2019. – №3. – С. 286–291.

13. Державна податкова служба України. URL: sfs.gov.ua
14. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 376 с.
15. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26.01.1993 № 2939-ХІІ. Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-12.
16. Закон України про державний бюджет 2018 р. www.rada.gov.ua
17. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання : монографія / І.В. Запатріна. – Київ, 2007. – 528 с.
18. Зведений бюджет України. – Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons>
19. Карлін М.І. Фінанси країн Європейського Союзу/ М.І. Карлін. – Київ : Кондор, 2009.
20. Колосова В.П. Підвищення ефективності видатків державного бюджету на реалізацію інвестиційних програм, кредитованих міжнародними фінансовими організаціями / В.П. Колосова. Наук. пр. НДФІ. – К., 2015. – №3. – С. 15–30.
21. Коляда Т.А. Формування бюджетної стратегії України: методологія, практика : монографія / Т.А. Коляда. – Ірпінь, 2016.
22. Кравець В.І. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку країни / В.І. Кравець // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – №16. – С. 40–45.
23. Лисяк Л.В. Бюджетна політика в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л.В. Лисяк. – Київ, 2009.
24. Лободіна З. Фінансування видатків місцевих бюджетів: стан і проблеми здійснення / З. Лободіна // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 2. – С. 123–130.
25. Макогон В.Д. Бюджетна політика у країнах ЄС / В.Д. Макогон // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 6.– С. 36–46.
26. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія держави : монографія / В.Д. Макогон. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – 364 с.

27. Максюта А.А. Бюджетна складова суспільного розвитку / А.А. Максюта, І.Я. Чугунов // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – №3. – С.45–54.
28. Маркуц Ю.І. Ефективність формування доходів бюджету в умовах економічних перетворень / Ю.І.Маркуц, Н.В. Гусаревич // Економіка та держава. – 2018. – №8. – С. 31–34. – Режим доступу : www.economy.in.ua
29. Мацедонська Н.В. Світовий досвід бюджетного планування та його впровадження в Україні / Н.В. Мацедонська, А.В.Вансович // Гроші, фінанси і кредит. – 2017. – Вип. 19. – С. 406–409.
30. Міністерство фінансів України. URL: index.minfin.com.ua
31. Мярковський А.І. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни / А.І. Мярковський, І.Я. Чугунов // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2010. – №5. – С. 5–15.
32. Основні напрями бюджетної політики на 2019–2021 рр. – Режим доступу : www.search.ligazakon.ua
33. Оцінка дохідної частини проєкту Державного бюджету України на 2019 рік www.search.ligazakon.ua
34. Пасічний М.Д. Бюджетно-податкова політика у країнах ЄС із трансформаційною економікою / М.Д. Пасічний // Економіка розвитку (Economics of Development). – 2017. – № 2. – С. 30–38.
35. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн : навч. посіб. Ю.В. Пасічник. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Київ : Знання-Прес, 2003. – 523 с.
36. Положення про Державну аудиторську службу України: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 03.02.2016 № 43. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua .
37. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua .
38. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету : монографія / Ю.Д. Радіонов. – Київ : Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2019. – 620 с.

39. Розвиток бюджетного процесу в умовах економічних перетворень: монографія; за ред. С.І. Юрія, В.Г. Дем'янишина. – Київ, 2012.
40. Уманців Ю.М. Макроекономічний аналіз : навч. посіб. / Ю.М. Уманців, Ю.А. Сосько, І.В. Лазебна. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. – 424 с.
41. Управління державним бюджетом України : підручник / кер. авт. кол. Ф.О. Ярошенко. – Київ : Міністерство фінансів України, 2010. – 816 с.
42. Управління бюджетним дефіцитом / О. Колісник // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 3–4. – С. 102–110.
43. Фещенко Л.В. Бюджетна система України : навч. посіб. / Л.В. Фещенко, П.В. Проноза, Н.В. Кузьмінчук. – Київ : Кондор, 2008. – 440 с.
44. Финансовые новости. – Режим доступу : www.bin.ua .
45. Чугунов І. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень І. Чугунов, В. Макогон // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2018. – №5. – С. 5–18.
46. Чугунов І., Собчук С. Формування бюджетної політики економічного розвитку країни / І. Чугунов, С.Собчук // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2018. – №3. – С. 103–114.
47. Чугунов І.Я. Видатки бюджету в системі соціально-економічного розвитку країни / І.Я. Чугунов // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2019. – №2. – С. 103–121.
48. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності / І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 5. – С. 64–77.
49. Чугунов І.Я. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни / І.Я. Чугунов, І.М. Ігнатюк // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького університету ім. Григорія Сковороди. – 2016. – № 28/1. – С. 217–226.
50. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки / І.Я. Чугунов, М.Д. Пасічний // Вісник КНТЕУ. – 2016. – № 5. – С. 5–18.